

Мартинюк О. В.,

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTI МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті на основі вітчизняного та зарубіжного педагогічного досвіду проаналізовано основні методи визначення рівня сформованості міжкультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у процесі їх професійної підготовки.

Ключові слова: міжкультурна компетентність (МК), рівень сформованості МК, метод визначення рівня МК, комунікативний дискурс.

В статье на основе отечественного и зарубежного педагогического опыта анализируются основные методы определения уровня межкультурной компетентности будущих учителей иностранного языка в процессе их профессиональной подготовки.

Ключевые слова: межкультурная компетентность (МК), уровень формирования МК, метод определения уровня МК, коммуникативный дискурс.

On the basis of the national and foreign pedagogical experience the author analyzes the main methods applied to determine the level of intercultural competence of the prospective foreign language teachers in the process of their professional training.

Key words: intercultural competence (IC), the level of IC formation, the method of IC level determination, communicative discourse.

Постановка проблеми. Глобалізація суспільно-політичних та соціально-економічних процесів, активізація освітньої, наукової та культурної інтеграції України до загальноєвропейської і світової спільноти актуалізують потребу розробки інноваційних підходів до формування міжкультурної компетентності (МК) вчителя іноземної мови, необхідної йому для ефективної професійної діяльності в умовах полікультурного середовища. Одним із напрямів наукового пошуку у цій площині є методи об'єктивного визначення рівня сформованості МК майбутніх вчителів іноземної мови на етапі їх професійної підготовки.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Міжкультурна компетентність у сучасній науковій думці досліджується у контексті світових освітніх тенденцій, міжнаціональних та міжкультурних відносин, фахової підготовки, полікультурної освіти [1]. Тлумачення поняття "міжкультурна компетентність" та висвітлення питань щодо її формування знаходимо у працях К. Беннет, В. Джонсона, О. Леонтович, Ю. Рот, А. Садохіна, Н. Смірної, Н. Якси і багатьох ін.; термін "полікультурна компетентність" вживають Л. Перетяга, В. Кузьменко, Л. Гончаренко. Процес міжкультурного навчання вивчають О. Аракелян, В. Болгаріна, Н. Воскресенська, Д. Джонсон, В. Єршов, К. Кронен, С. Мамфорд, Р. Пейдж, Л. Супрункова, С. Тер-Мінасова та ін. Проблему адаптації до іншомовного культурного середовища розглядає Т. Стефаненко. Окремі аспекти процесу оцінювання МК майбутніх вчителів розглянуто зарубіжними дослідниками Ф. Дервіном, Д. Дієрдорф та ін. Однак, пошук найбільш оптимальних та об'єктивних методів визначення рівня сформованості МК фахівців невпинно триває.

Мета дослідження. Метою нашого дослідження є аналіз основних методів визначення рівня сформованості міжкультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у процесі їх професійної підготовки. Дослідження передбачає звернення до зарубіжного досвіду у цій галузі.

Виклад основного матеріалу. Для ефективного оцінювання рівня сформованості МК студентів необхідно перш за все чітко визначити її суть та складові елементи. Спираючись на визначення, запропоновані вітчизняними та зарубіжними дослідниками (К. Беннет, В. Джонсон, Д. Дієрдорф, О. Леонтович, Ю. Рот, А. Садохін, Н. Смірнова, Н. Якса), ми розглядаємо МК як інтегровану єдність, що включає міжкультурні знання, уміння, навички, розуміння та позитивне ставлення до інших культур, даючи змогу ефективно та адекватно здійснювати комунікативну діяльність у полікультурному середовищі.

За даними комплексного дослідження, проведеного у США Асоціацією міжнародної освіти та Американською радою з питань освіти на основі методу Дельфі (збір інформації про об'єкт дослідження шляхом опитування експертів та узагальнення даних), американський науковець Д. Дієрдорф визначила чотири рівні сформованості МК:

Позитивне ставлення до іншої культури: готовність до отримання міжкультурних знань та відкритість перед її представниками; повага до культури, звичаїв та традицій; толерантне ставлення до культурних розбіжностей.

Міжкультурні знання, уміння і навички, розуміння культурних особливостей: культурна самосвідомість і здатність до самооцінки; глибокі знання культури (як іноземної, так і національної); розуміння світогляду представників іншої культури, її ролі та впливу у певному ситуативному, соціальному та історичному контексті; усвідомлення значення культурного різноманіття; когнітивна гнучкість, тобто здатність переходити від емічної інтерпретації дійсності (як носія культури) до етичної (інтерпретації, що здійснюється поза культурним середовищем) або навпаки; соціолінгвістична компетентність (усвідомлення залежності значення мовних одиниць від соціального контексту); уміння слухати та спостерігати, аналізувати, інтерпретувати, співвідносити, утримуватись від засудження.

Сформованість необхідних особистісних якостей: здатність навчатись у процесі взаємодії, адаптуватись до нового культурного середовища, різних видів міжкультурної комунікації та способів отримання знань;

гнучкість; міжкультурна емпатія; уважність; допитливість і винахідливість; етнорелятивізм (переконавання у тому, що цінності та норми поведінки однієї культури не можна розглядати з позиції іншої культури, оскільки їх важливість є відносною, а не універсальною).

Здатність до ефективної та адекватної комунікативної діяльності у полікультурному середовищі [3, с. 254].

Модель МК, запропонована дослідницею, передбачає поступовий її розвиток від формування позитивного ставлення до іншої культури до здатності здійснювати ефективну комунікацію у іншомовному культурному середовищі.

Для визначення рівня сформованості МК необхідно перш за все з'ясувати, наскільки культурно неупередженими є особи, які здійснюватимуть цей процес; встановити, у якому ситуативному чи соціальному контексті, протягом якого терміну та з якою метою він відбуватиметься. Потрібно також обрати методи визначення, які б адекватно відображали рівень сформованості складових МК окремих індивідів. Важливо, щоб обрані методи відповідали поставленій меті та враховували зміст поняття МК.

Одним із методів визначення рівня сформованості МК майбутніх учителів англійської мови є використання стандартних тестів множинного вибору, що містять питання з галузі культури. Такі тести зручні для перевірки, але вони відображають лише рівень фактичних знань, які, здебільшого, мають загальний характер та формуються під впливом культурних стереотипів.

Інший метод полягає у використанні шкали Лайкерта (містить градацію ступеню згоди чи незгоди з певним твердженням щодо об'єкта). Цей метод зазнав критики окремих зарубіжних дослідників, оскільки достовірність результатів базується на припущенні, що респонденти мають бажання та уміють здійснювати об'єктивне самооцінювання [4].

Метод "навчальних контрактів" (з англ. learning contracts). Метод передбачає попереднє обговорення зі студентами змісту навчального матеріалу, способів оволодіння ним, часу, необхідного для цього, визначення прогнозованого рівня сформованості МК та критеріїв його оцінювання. Студент під керівництвом викладача має поставити перед собою завдання, спрямовані на досягнення очікуваних результатів [2, с. 74].

Метод електронних портфоліо. Створюючи такі портфоліо (інколи їх називають біографією міжкультурного досвіду), студенти поміщають туди результати своїх міжкультурних досліджень: статті-роздуми, курсові роботи, фотоматеріали та інші задокументовані свідчення їх продуктивної праці. Існує спеціальне програмне забезпечення, яке дає змогу оцінювати результати навчання студентів.

Метод написання критичних статей (есе). У спеціальних електронних журналах та блогах студенти виражають своє ставлення до тих чи інших культурних явищ, обґрунтовують власну позицію, описують процес та результати співпраці з представниками інших культур, пов'язують повсякденний досвід міжкультурної комунікації з вирішенням актуальних соціальних та культурних проблем.

Метод спостереження. Метод використовується для визначення рівня сформованості МК студентів на основі оцінювання їх поведінки у контексті повсякденної міжкультурної комунікації, наприклад, під час перебування з сім'єю іноземців, навчання з викладачем із зарубіжного університету тощо.

Метод непрямих доказів. Зазначений метод полягає в організації опитувань, анкетувань, індивідуальних та групових інтерв'ю, бесід у фокус-групах, аналізі записів у навчальних планах студентів [2, с. 75].

Варто зазначити, що об'єктивність більшості з охарактеризованих вище методів залежить від добросовісності та чесності самих студентів, їх бажання ділитись власним досвідом міжкультурної комунікації. Викладачам буває надзвичайно важко об'єктивно проаналізувати портфоліо чи щоденники студентів, переконатись у достовірності отриманої інформації, уникнути порушення етичних норм.

Французький дослідник Ф. Дервін пропонує використання моделі оцінювання МК студентів, яка базується на трьох основних поняттях – національна ідентичність, дискурс, адекватна реакція, і може використовуватись для самооцінювання, експертного оцінювання та групового оцінювання. Кожне з цих понять відображає окремий аспект МК [4].

Свідченнями сформованості МК відповідно до першого аспекту, на думку Ф. Дервіна, є:

- здатність учасника комунікативного процесу, представляючи групову чи національну ідентичність, адаптувати свій дискурс до певного контексту чи співрозмовника для досягнення поставлених комунікативних цілей (отримання схвалення, репрезентації національних особливостей, захисту своєї позиції);
- уміння помічати та аналізувати прояви національної ідентичності у власному дискурсі та дискурсі співрозмовника;
- уміння уникати власного позиціонування чи сприйняття співрозмовника через призму національних образів, стереотипів, узагальнень чи перебільшень [4].

Індивідуальна багатогранність не завжди є помітною, оскільки у процесі комунікації складається певне уявлення про співрозмовника (формується його усталений образ), який використовується у подальшому. Класифікація за національними особливостями – типове явище у міжкультурній комунікації. Окрім того, в окремих комунікативних контекстах буває недоречно зауважувати, що співрозмовник мислить стереотипно. Міжкультурна компетентність забезпечує розуміння причини формування і використання певних стереотипів, дає змогу знайти правильний вихід у таких ситуаціях, наприклад, спрямування розмови у інше русло або обговорення стереотипів із співрозмовником.

Під час оцінювання рівня сформованості МК відповідно до другого аспекту за основу береться здатність розпізнавати та адекватно сприймати особливості комунікативного дискурсу. Комунікативні ситуації, у яких мають місце етноцентристські, ксенофобські, расистські та інші прояви, є справжнім випробуванням. Тут важливо уміти "згладити" напруженість, використовуючи засоби вираження модальності, експліцитного пе-

рефразування. Ф. Дервін наголошує на тому, що комунікативний дискурс інколи суперечить діям співрозмовника і навпаки.

Зазначений аспект найбільше враховує мовну компетентність, оскільки вона допомагає уникати викривлення змісту повідомлення шляхом неадекватного вибору лексичних одиниць, нерозрізнення відтінків їх значень тощо.

Іншим аспектом оцінювання рівня сформованості МК є вміння контролювати власні емоції і поведінку; враховувати той факт, що на реакцію співрозмовника впливають його власні емоції і почуття, пережитий досвід, настрої, особисті проблеми та інші психологічні чинники; уникати неприязного ставлення до людини через її фізичну схожість з кимось іншим, специфічний акцент, нетипові звички, ексцентричну поведінку [4].

Варто зазначити, що найбільш об'єктивні результати під час визначення рівня сформованості МК дає комплексний підхід, який передбачає використання кількох методів одночасно.

Висновки. Отже, ми дотримуємось думки, що міжкультурна компетентність – інтегрована єдність, яка включає міжкультурні знання, вміння, навички, розуміння та позитивне ставлення до інших культур, даючи змогу ефективно та адекватно здійснювати комунікативну діяльність у полікультурному середовищі. Використовуючи американський досвід, можна виділити чотири рівні сформованості МК: 1) позитивне ставлення до іншої культури; 2) наявність міжкультурних знань, умінь та навичок, розуміння культурних особливостей; 3) сформованість таких особистісних якостей як адаптивність, гнучкість, міжкультурна емпатія, уважність, допитливість та винахідливість; 4) здатність до ефективною та адекватною комунікативною діяльністю в полікультурному середовищі. У процесі дослідження нами проаналізовано такі методи визначення рівня сформованості МК: використання стандартних тестів множинного вибору, використання шкали Лайкерта, методи "навчальних контрактів", електронних портфоліо, написання критичних статей (есе), спостереження, використання непрямих доказів, модель Ф. Дервіна. Найбільш об'єктивні результати під час визначення рівня сформованості МК дає комплексний підхід, що передбачає використання кількох методів одночасно. У подальших дослідженнях варто було б розглянути педагогічні умови використання охарактеризованих методів визначення рівня МК вчителів іноземної мови у контексті окремих філологічних дисциплін.

Література:

1. Формування міжкультурної компетентності у процесі викладання гуманітарних дисциплін: методичні рекомендації для викладачів вищої школи [Електронний ресурс] // Видано у рамках проекту "Україна багатокультурна" за підтримки Фонду сприяння демократії за підтримки посольства США, 2007. – Режим доступу : <http://www.civicua.org>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

2. Deardorff D. Assessing Intercultural Competence / D. Deardorff // *New Directions for Institutional Research*. – Wiley Periodicals, Inc, 2011. – No. 149. – P. 65-79.

Deardorff D. Identification and Assessment of Intercultural Competence as a Student Outcome of Internationalization / D. Deardorff // *Journal of Studies in International Education*. – Association for Studies in International Education, 2006. – Vol. 10. – No. 3. – P. 241-266.

4. Dervin F. Assessing intercultural competence in Language Learning and Teaching: a critical review of current efforts [Електронний ресурс] / F. Dervin. – Режим доступу : <http://users.utu.fi/freder/Assessing%20intercultural%20competence%20in%20Language%20Learning%20and%20Teaching.pdf>. – Загол. з екрану. – Мова англ.